

PRATARMĖ

Tęstinio leidinio „Bibliotheca Lituana“ 5-ajame tome publikuojami 2017 m. kovo 22 d. Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje vykusios mokslinės konferencijos „Egodokumentika Aukštaitijos knygos kultūros kontekste“¹ pranešimų pagrindu parengti straipsniai ir apžvalgos. Konferencija buvo skirta teoriniams ir praktiniams (ego)dokumentinės raštijos (laiškų, dienoraščių, atsiminimų, autobiografijų, atminimų albumų, *silva rerum* ir kt.) funkcionavimo, taip pat egodokumentinio paveldo, saugomo institucinėse saugyklose ir asmenų rinkiniuose, tyrimo, identifikavimo ir sklaidos problemoms. Pranešimuose buvo pristatyti paveldo rinkiniai ir pavieniai objektai, taip pat nagrinėtos teorinės knygos kultūros ir dokumentinio paveldo tyrimų problemos, atkreiptas dėmesys į egodokumentikos tyrimus lokalinės istorijos kontekste, pateikti Aukštaitijos knygos kultūros metmenys². Šiame rinkinio „Bibliotheca Lituana“ tome skelbiami šeši moksliniai straipsniai ir penkios apžvalgos. Straipsnių rubriką pradeda teoriniai Tomo Petreikio svarstymai apie Aukštaitijos knygos kultūrą, o užbaigia Arūno Vyšniausko studijinis straipsnis, skirtas Aleksandro Burbos 1881 metų patriotinėms eilėms. Pasirinktas retrospektyvinis straipsnių dėliojimo principas, pradžioje sutelkiant dėmesį į Panevėžio aktualijas ir dar gyvą atmintį (Panevėžio rašytojos Elžbietos Skuodienės autobiografinė knyga rašyta 1952–1971 metais), taip pat visai Aukštaitijai svarbų ir kelis politinius-socialinius laikotarpius aprėpiantį dokumentinio paveldo objektą (Antano Baranausko Klėtelės 1927–1958 metais pildytos svečių knygos). Straipsnių skyrių užbaigia publikacija, skirta Vytauto Civinskio Dienoraščiui (1904–1910) ir minėtoms A. Burbos eilėms, keletą kartų skelbtoms XIX amžiaus antrojoje pusėje. Apžvalgų rubriką pradeda tekstai, skirti išeivijos (Halinos Didžiulytės Mošinskienės, Kazimiero Barėno) ir Lietuvos

¹ Konferencijos programą žr. <http://www.kf.vu.lt/dokumentai/Renginiai/KVIETIMAS-PROGRAMA.pdf>.

² Daugiau apie konferenciją žr. <https://aina.lt/knygos-kulturos-tyrinejimu-konferencija-plati-vertinga-sventiska/>.

(Longinio Šepkos, Juozo Kėdainio) ekodokumentiniam paveldui, o užbaigia publikacija apie Juozo Miltonio asmeninės bibliotekos marginalijas.

Tarp teorinėmis išvalgomis grįstų mokslinių straipsnių pažymėtina Tomo Petreikio publikacija „Aukštaitijos knygos kultūros tyrimų metmenys“. Joje autorius kelia probleminius klausimus apie tyrimo objekto teritorinę apibrėžtį ir pateikia galimus sprendimo būdus, detaliau pristato Vladimiro Vasiljevo sisteminių knygos kultūros tyrimų modelį. Darbe aptariamos aukštaičių tarminės knygos integravimo galimybės tiriant Aukštaitijos knygos kultūrą. Nurodoma, kad Aukštaitijos regionas, išsitekdamas tam tikrose kultūrinėse ir ekonominėse ribose, sukuria sąlygas atsirasti knygos reiškiniams, kurių visumą galima įvardyti kaip regioninę knygos kultūrą. Straipsnyje daugiau dėmesio skiriama vietos leidybos, poligrafijos, knygos meno ir meninės knygrišystės tyrimams, pabrėžiant, kad „šia kryptimi Aukštaitijos regiono atveju nėra atlikta fundamentalių darbų, todėl tik ateities tyrimai galėtų užpildyti šią spragą“. Daroma išvada, kad „sisteminiuose tyrimuose dėmesys nukreipiamas į knygos kultūros struktūrų ar reiškinių ryšių analizę, ieškant jų sąsajų, pabrėžiant vartotojiškus ir kūrybinius regiono gyventojų poreikius“. Solveiga Daugirdaitė straipsnyje „Panevėžio rašytojos Elžbietos Skuodienės *Knyga*“ aptaria savamokslės rašytojos Elžbietos Skuodienės (1902–1990) atsiminimų knygos „Kai vėluoja laimė“ (2002) parašymo istoriją ir pagrindinius bruožus. Autobiografinė knyga rašyta 1952–1971 m., jos I dalį sūnus Vytautas Skuodis savilaidos būdu išleido rašytojos 70-mečiui (1972), o 2002 m. publikuota visa knyga, parengta profesionalaus tautosakos tyrinėtojo. Straipsnyje išryškinamas unikalus motinos ir sūnaus bendradarbiavimas, E. Skuodienės kūrybos ypatybės, pabrėžiamas jos domėjimasis platesniu pasauliu bei „paprastų žmonių“ pasakojimų apie savo gyvenimą reikšmė kultūros istorijai. Daroma išvada, kad „Elžbietos Skuodienės „brangi Knyga“ gali būti skaitoma ir kaip grožinės literatūros kūrinys, ir kaip paprastos moters pasakojimas apie savo patirtį (autobiografija), ir kaip sudėtingo XX amžiaus liudininkės užrašai (atsiminimai), pagaliau – kaip šaltinis ieškant disidentų Vytauto Skuodžio asmenybės formavimosi ištakų. Ji vertinga ir kaip Panevėžio bei jo regiono istorijos dokumentas, pateikiantis unikalų XX a. I pusės ir vidurio socialinio gyvenimo, buities, „paprastų žmonių“ pasaulėjautos detalių. Ypač svarbu, kad knygoje išsaugota tarmė ir žodiniam pasakojimui artima kalbėsena. Inga Liepaitė

straipsnyje „Antano Baranausko klėtelės svečių knygos – Lietuvos kultūros istorijos tyrimų šaltinis“ aptaria Antano Baranausko ir Antano Vienuolio-Žukausko memorialiniame muziejuje Anykščiuose saugomas šešias Lietuvos poeto, kalbininko, matematiko, vertėjo, Žemaičių vyskupijos sufragano ir Seinų vyskupo Antano Baranausko (1835–1902) klėtelės svečių knygas, pildytas jo brolio Jono Baranausko (1828–1904) anūko rašytojo Antano Vienuolio-Žukausko (1882–1957) klėtelės prižiūriniu, globojamu ir vadovaujamu laikotarpiu. Daroma išvada, kad „aptariamose šešiose Anykščių muziejaus lankytojų knygose galima lengvai pastebėti ir dienoraščio, ir kelionės aprašymo, ir atsiminimų, ir atminimų albumo žanrams būdingų elementų.“ Autorė dėsto argumentuotai, kiekvieną teiginį pagrįsdama gausiais svečių knygų įrašais ir juos komentuodama. Akivaizdu, kad publikacija atveria naujas erdves primirštų, neįvertintų šaltinių – svečių knygų, atsiliepimų, kultūros įstaigų dienynų egodokumentinei analizei. Eugenijus Žmuida straipsnyje „Maironis kaip knygos žmogus: kultūros ontologizavimas jo kūrinuose ir egodokumentuose“ nagrinėja kultūros sureikšminimą Maironio istorinės tematikos darbuose, kūryboje, egodokumentuose. Nurodoma, kad Maironis sugebėjo perorientuoti lietuvių santykį su istorija, rasti istorijos tėkmėje pozityvų pradžią ir ją aktualizuoti įvairiais komunikaciniais kodais. Kultūrinio matmens iškėlimas nesirėmė vien lietuvių kalbos archajiškumu ar pagoniškuoju unikalumu – dalykais, kuriuos nuo Daukanto kartojo daugelis atgimimo autorių. Daroma išvada, kad Maironio „kultūrfilosofinė programa, kurią jis pats vykdė, tapo orientaciniu stuburu naujai besiformuojančiai tautinei inteligentijai, kuri pratęsė Maironio darbus ir kūrybą, nors kuklus Maironio būdas, pusiausvyros jausmas, orientavimasis į platųjį skaitytoją darė kai kuriuos jo raštus ir veiklos aspektus lyg ir savaime suprantamus, mažai pastebimus, ilgainiui net primirštus.“ Kartu straipsnyje siekta priminti ir išryškinti tą didžiulį Maironio įnašą į lietuvių kultūrą ir tautos dvasinę savastį, be kurio ji būtų kitokia. Veronika Girininkaitė straipsnyje „Knygos kultūros apraiškos Vytauto Civinskio Dienoraštyje (1904–1910)“ nagrinėja studento Vytauto Civinskio (1887–1910) „liudijimų apie knygos kultūrą šio asmens gyvenime bei jo aplinkoje gausą ir įvairų“, aptaria knygų skaitymą bajoriškoje kaimo ir studentiškoje miesto aplinkoje, periodinių leidinių prenumeravimą ir sklaidą, skaitymo skatinimą, bibliotekų kūrimą. Autorė atkreipia dėmesį į gausų įvairiakalbį dieno-

raštininko skaitymo repertuarą, jo aktyvią, emocingą skaitytojo poziciją, skaitymo įgūdžių formavimą. Mat Civinskis pildė skaitymo užrašus, analizavo jį paveikusius literatūros kūrinius, gilinosi į skaitytų kūrinių problematiką. Dienoraštis „leidžia gaiviai pajusti XX a. pradžios žmogaus santykį su knyga ir su skaitymu“ ne tik mokslo siekiančio žmogaus gyvenime miesto civilizacijos apsuptyje, bet ir Aukštaitijoje – Latavėnų dvare šalia Anykščių ir Mituvos dvare šalia Skapiškio. Taigi atskleidžiamas dar vienas Aukštaitijos skaitymo kultūros istorijos puslapis. Svarbios autorės įžvalgos ir išvados, papildančios istoriografiją naujais duomenimis apie Dorpato lietuvių studentų draugijos ir Skapiškio ūkininkų ratelio bibliotekas, autoriaus atsivėrimu gimtajai kalbai. Cit.: „Pradėjusio rašyti lietuviškai, dar nepramokusio besiformuojančios ortografijos reikalavimų, Civinskio rašyboje pastebima aukštaičių anykštėnų patarmės dalykų. Suprantama, kad lietuvių kalbos Civinskis mokėsi ne „nuo nulio“, ne vien iš gramatikų. Tartį buvo įsisavinęs anksčiau, girdėdamas šia kalba šnekant Latavėnų dvare, kur leisdavo atostogas. Civinskio lietuvių kalbos rašybos spartus tobulėjimas, be abejo, susijęs su intensyviu skaitymu, sąmoningu lietuvių tapatybės pasirinkimu.“ Arūnas Vyšniauskas studijiniame straipsnyje „Moderniosios Lietuvos želmenų XIX amžiuje beiėskant: Aleksandro Burbos „Senybinis aukuras“ – 1881 m. patriotinės eilės broliams lietuviams“ plačiame lietuvių tautinio atgimimo kontekste aptaria iki šiol istoriografijoje nepakankamai įvertintą kūrinį – eilėrašį, turintį ir egodokumentinio liudijimo bruožų. Straipsnyje minėtas eilėraštis publikuojamas nurodant skirtingas jo versijas, atskleidžiama jo modernaus lietuviško patriotizmo esmė. Daroma išvada, kad eilėraštis, pirmą kartą paskelbtas 1885 m., yra svarbus istoriniam pažinimui kaip pirminis istorijos šaltinis ir gali būti laikomas literatūrine balade, tipologiškai priskirtina nacionalinės baladės tipui. Atkreipiamas dėmesys ir į 1893 m. paskelbtą naujos redakcijos eilėraščio versiją, kuri buvo šiek tiek išplėsta atsižvelgus į pakitusias to meto sąlygas. Svarbu, kad autorius eiles bando susieti su „lauko tyrimo“ rezultatais, mat eilėse išaukštintas „senybinis aukuras“ yra išlikęs iki mūsų dienų prie Antakmenės (Untakminio) kaimo kapinių kalvos pašlaitėje. Jis yra paskelbtas archeologiniu paminklu ir valstybės saugomu geologiniu gamtos paveldo objektu. Autorius siūlo šį istorijos ir kultūros paveldo objektą toliau „komunikuoti“ pažintinio turizmo tikslais, susiejant su Aleksandro Burbos poetinio kūrinio prasmėmis, kurios straipsnyje nagrinėjamos įvairiais aspektais.

Didesnė dalis apžvalgų skirta korespondencijai, kurią sąlygiškai galima suskirstyti į išeivijos atstovų ir menininkų egodokumentinį palikimą. Menininkų laiškų ypatumai, asmenybių raiška, visuomeninis kontekstas atskleidžiami Dalios Kiukienės ir Marijonos Mieliauskienės publikacijoje „Liongino Šepkos (1907–1985) laišakai – žvilgsnis į kūrėjo kasdienybę“ ir Nidos Galvanauskienės apžvalgoje „Mintimis išvaikštinėjau kiekvieną lauko rėžį...“: skulptoriaus Juozo Kėdainio egodokumentinis palikimas Kupiškio rajono savivaldybės viešojoje bibliotekoje“. Išnagrinėjusios liaudies menininko, skulptoriaus, dievdirbio Liongino Šepkos (1907–1985) laiškus, rašytus 1970–1977 metais iš Lebedžių kaimo (Rokiškio rajonas) į Vilnių būsimai žmonai, žurnalistei Danutei Digrienei, autorės daro pagrįstą išvadą apie aptartą laiškų kompleksą: „Tai savotiškas jo [L. Šepkos] dienoraštis, kuris vertintinas kaip svarbus XX a. 8-ojo dešimtmečio paprasto žmogaus gyvenimo liudytojas.“ Laiškai padeda geriau pažinti ir suprasti L. Šepkos asmenybę, mąstymą, pasaulėjautą, cit.: „Padirbau Juditą, Mindaugą, Vaišvilką ir Mindaugo žentą Švarną. ną, o dabar pradėjau Vitautą, ną ir padirbau gėlių puokšte tai moterei, tik niatokia graži kaip Danutei.“ N. Galvanauskienė apžvalgoje „Mintimis išvaikštinėjau kiekvieną lauko rėžį...“ atkreipia dėmesį į skulptoriaus Juozo Kėdainio egodokumentinio palikimo (laiškų, siųstų šeimos nariams), saugomo Kupiškio rajono savivaldybės viešojoje bibliotekoje, kompleksiskumą ir plačius chronologinius rėmus, leidžiančius rekonstruoti besikeičiančią dėl politinių permainų autoriaus kalbėseną, aplinkos įtaką menininko raiškai (laiškai nuo 1933 metų adresuoti tėvui Justinui Kėdainiui, vėliau, mirus tėvui, nuo 1951 iki 1996 metų – broliui Broniui Kėdainiui). Cit.: „Laiškai rašyti iš Kauno, Vilniaus, Palangos, Maskvos ir kitų miestų, unikalūs savo aprėptimi, nes rašyti daugiau nei 60 metų – nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio.“ Iškilų lietuvių išeivijos atstovų korespondencijai skirta Audronės Berezauskienės publikacija „Nepriklausomos Lietuvos tema Halinos Didžiulytės-Mošinskienės laiškuose rašytojams anykštėnams“ ir Danutės Steponavičiūtės apžvalginis straipsnis „Kazimiero Barėno laišakai Klaipėdos universiteto bibliotekos dr. K. Pemkaus bibliotekoje-archyve“. Pastarajame autorė nagrinėja Didžiosios Britanijos lietuvių rašytojo, žurnalisto, spaudos darbuotojo Kazimiero Barėno (1907–2006) gyvenimą ir kūrybą, atsispindinčią jo korespondencijoje su dviem aukštaičiais, išeivijos rašytojais Alfonsu Šešplaukiu-Tyruoliu (1909–2006) ir Juozu

Balčiūnu-Švaistu (1891–1978). „Laiškuose fiksuojamas autoriaus didžiulis darbų krūvis, laiko stoka, vėlesniuose laiškuose ir užuominos apie nuovargį.“ A. Berezauskienė apžvalgoje aptaria pedagogės, rašytojos, nuo 1947 m. gyvenusios Brazilijoje, H. Didžiulytės-Mošinskienės (1911–2004) laiškuose gvildentą 1918–1940 m. laikotarpio Nepriklausomos Lietuvos tematiką, atskleidžia reikšmingus tautietės darbus, apibūdina visuomeninę jos veiklą puoselėjant lietuviybės ir tautiškumo išsaugojimą išeivijoje. Nagrinėjami autorės laišškai, rašyti anykštėnams rašytojams Mildai Telksnytei ir Vygandui Račkaičiui. Adresatai juos perdavė Anykščių viešosios bibliotekos Krašto dokumentų ir kraštotyros skyriui. Prisimintina, kad H. Mošinskienė 1928 m. baigė Panevėžio gimnaziją, studijavo Kauno Vytauto Didžiojo universitete ir jį baigė 1936 metais. 1937–1939 m. H. Mošinskienė dirbo Panevėžio mergaičių gimnazijoje mokytoja. 1994 m. dalį savo asmeninės bibliotekos ji dovanojo Anykščiams. Daugiau kaip 500 leidinių buvo atgabenta iš San Paulo ir saugoma A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialiniame muziejuje. 2014 m. leidiniai buvo perduoti Liudvikos ir Stanislovo Didžiulių viešajai bibliotekai, saugomi ir tyrinėjami Krašto dokumentų ir kraštotyros skyriuje. Paskutinis su „Apžvalgų“ rubrika publikuojamas straipsnis skirtas garsaus teatro, režisieriaus, menininko Juozo Miltinio egodokumentiniam palikimui. Angelė Mikelinskaitė straipsnyje „Koks aš esu...: režisieriaus Juozo Miltinio asmeninės bibliotekos knygų pastabos“ nagrinėja režisieriaus asmeninės bibliotekos marginalinius įrašus, mėgina atskleisti jų santykį su bibliotekos savininku ir kultūrinio kontekstu, parodyti marginaliją kaip knygos savininko saviraiškos galimybę.

Sudarytojai dėkoja redkolegijos ir konferencijos organizacinio komiteto nariams, taip pat autoriams, ir tikisi, kad tęstinio leidinio „Bibliotheca Litwana“ V tome publikuojami darbai praturtins Lietuvos dokumentinio paveldo, atminties institucijų rinkinių raidos, sudėties ir vertės tyrimus naujomis įžvalgomis, prisidės prie paveldo komunikacijos ir tyrimų rezultatų sklaidos.

Arvydas Pacevičius